



EÖTVÖS LORÁND TUDOMÁNYEGYETEM
BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KAR,
VALLÁSTUDOMÁNYI KÖZPONT
IGAZGATÓ: DR. DÉRI BALÁZS EGYETEMI TANÁR

H-1088 Budapest, Múzeum krt.4/F.
TEL: 485 5280, 411-6500/5417
FAX: 411-6500/5418 imél: deri.balazs@btk.elte.hu

ISZLÁM 100.

Tudományos konferencia az iszlám 1916. évi magyarországi elismerésének 100. évfordulóján

Budapest, 2016. március 30–31. (szerda–csütörtök).

az Országház felsőházi ülésterme (Budapest, V. Kossuth Lajos tér 1–3.) / Eötvös Loránd
Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar (ELTE BTK) (Budapest, VIII. Múzeum krt. 4/A)

30-án (szerdán) délelőtt, ELTE BTK

Megnyitó és plenáris előadások

Helyszín: kari tanácsterem, fszt. 39.

Elnök: Fodor Pál (MTA BTK)

9.00: Balog Zoltának, az EMMI képviselőjének köszöntő beszéde

9.20–9.40: *Muszlimok a középkori Magyar Királyságban* – Vásáry István (ELTE BTK, az MTA
levelező tagja)

Alig több mint száz éve, hogy Karácsonyi János jeles történészünk 1913-ban írt értekezésében így indítja tárgyalását: „A magyar történetírás egyik legnagyobb rejtélye volt s részben ma is az, kik voltak, honnan jöttek, mikor jöttek hazánkba a XIII. században annyira emlegetett izmaeliták?”. Az azóta eltelt évszázadban a magyar történetkutatás és orientalisztika igen sokat tett, hogy ez a „rejtély” magyarázatot leljen, így ma már egyáltalán nem talány ez a téma. Tudományosan jól kutatott terület lett, melyben természetesen vannak még ismeretlen és feltárandó pontok, de egészében sok biztosat tudunk már állítani. Az előadás azt kísérli meg, hogy az elmúlt száz év kutatásait kritikailag megszűrve egy jól körvonalazott összefoglalást adjon a jelzett témáról, követve Karácsonyi logikus kérdésfelvetéseit, tehát:

1. kik voltak,
2. honnan és mikor jöttek, s
3. mikor és hogyan tűntek el a muszlimok a középkori Magyar Királyságból?



EÖTVÖS LORÁND TUDOMÁNYEGYETEM
BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KAR,
VALLÁSTUDOMÁNYI KÖZPONT
IGAZGATÓ: DR. DÉRI BALÁZS EGYETEMI TANÁR

H-1088 Budapest, Múzeum krt.4/F.
TEL: 485 5280, 411-6500/5417
FAX: 411-6500/5418 imél: deri.balazs@btk.elte.hu

Vásáry István turkológus, történész; az MTA levelező tagja. 1996-tól az ELTE Török Tanszékének professzora, 2006–2010: az Orientalisztikai Intézet igazgatója, 2015-től professor emeritusa. A Magyar Köztársaság isztambuli főkonzulja (1990–1991), ankarai (1991–1995), majd teheráni nagykövete (1999–2003). A középkori keleti történelem szakértője. Könyvei: *Az Arany Horda* (Bp. 1986); *Az Arany Horda kancelláriája* (Bp. 1987); *A régi Belső-Ázsia története* (Szeged 1993; 2. kiadás: Bp. 2003); *Cumans and Tatars. Oriental Military in the Pre-Ottoman Balkans, 1185–1365* (Cambridge 2005); *Turks, Tatars and Russians in the 13th–16th Centuries* (Aldershot, Hampshire – Burlington, VT 2007); *Magyar őshazák és magyar őstörténészek* (Bp. 2008), és mintegy 200 cikk és tanulmány.

9.40–10.00: *Az 1916-os törvény országgyűlési tárgyalása* – Déri Balázs (ELTE BTK)

A Magyar Országgyűlés 1895. évi XLIII. törvénye a vallás szabad gyakorlásáról az ún. „bevett” (későbbi, nem jogi terminussal: „történelmi”) felekezetekre (vagyis a latin, a görög és az örmény szertartású katolikus, az „evangélikus-református”, az „ágostai hitv. evangélikus”, a görögkeleti szerb és görögkeleti román, az unitárius egyházakra és az izraelitákra) vonatkozó törvények és jogszabályok változatlanul fenntartásával szabályozta a vallásfelekezetek jövőbeli elismerését. A („bevett”-nél korlátozottabb jogokkal bíró) „elismert felekezet” kategóriája a baptistáknak vallás- és közoktatásügyi miniszteri rendelet által történt 1905-ös elismeréséig üres maradt.

A baptisták után másodikként az iszlám került ez utóbbi kategóriába. A magyar országgyűlés Tisza István második miniszterelnöksége alatt, Jankovich Béla vallás- és közoktatásügyi miniszter előterjesztésére azonban nem az 1895-ös törvény alapján gondolta rendezni az iszlám jogállását, vagyis nem egy felekezetet ismert el, hanem az „iszlám-vallást”-t önállóan, az 1916. évi XVII. törvénnyel nyilvánította törvényesen elismertnek, mielőtt azt valamely muszlim közösség hivatalosan kérte volna. Ezt a jogtechnikai megoldást az iszlám jogrendjének sajátosságai indokolták. A törvényt 1916. március 30-án hirdették ki. Jelentősége: nem muszlim államban világszerte először ismerték el teljes jogúnak az iszlámot (leszámítva a bevett vallásoknak járó külön jogokat.)

Jóllehet a korabeli sajtóban az iszlám elismerésével kapcsolatban volt polémia, úgy tűnik, az országgyűlés mindkét háza különösebb ellenállás nélkül, könnyen elfogadta a törvényt, mely a Monarchia osztrák felében négy évvel korábban (Gesetz vom 15. Juli 1912, betreffend die Anerkennung der Anhänger des Islam nach hanefitischem Ritus als Religionsgesellschaft) Bosznia-Hercegovinára tekintettel a szunnita iszlám hanafita ágát elismerő törvénynél tágasabban az egész iszlámot tette elismert vallássá.

Az előterjesztésben s a pártoló hozzászólásokban az osztrák példán túl szerepet kapott a magyarság keleti származásának, a törökök hódoltság korabeli vallási toleranciájának, a hódoltságot követő török-magyar kapcsolatoknak vagy a XIX. századi turkofiliának a főlemlegetésétől kezdve az iszlám mint világvallás súlyára, Kelet és Nyugat megbékítésére való hivatkozásig és a hazai muszlim népesség számbeli növekedéséig számos szempont, de nyilvánvaló, hogy a „török-magyar fegyverbarátság”, vagyis az I. világháború szövetségi rendszere volt a legközvetlenebb indíték.



EÖTVÖS LORÁND TUDOMÁNYEGYETEM
BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KAR,
VALLÁSTUDOMÁNYI KÖZPONT
IGAZGATÓ: DR. DÉRI BALÁZS EGYETEMI TANÁR

H-1088 Budapest, Múzeum krt.4/F.
TEL: 485 5280, 411-6500/5417
FAX: 411-6500/5418 imél: deri.balazs@btk.elte.hu

Amikor tehát a törvény tárgyalói, pertraktálói és maga a kor az iszlámról beszél, még csak nem is Boszniára gondolnak, hanem elsősorban Törökországra. Éppen ezért illő, hogy az az intézmény rendezze meg a megemlékező tudományos konferenciát, amely a turkológiai-iszlamológiai tanulmányoknak nemzetközi összehasonlításban is először adott hivatalos helyet.

Déri Balázs klasszika-filológus, medievista, muzikológus, katalanista, az ELTE egyetemi tanára, a Magyar Egyházzene felelős szerkesztője. Az ELTE BTK-n latin–íranisztika–görög (1972–1979) és a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola (egyetem) zenetudomány szakán (1991–1995) végzett. Korábban az MTA Ókortudományi Tanszéki Akadémiai Kutatócsoportjában a Magyarországi Középkori Latinság Szótárának szerkesztője, majd a KRE-HTK görög–latin nyelvtanára volt. 1998 óta az ELTE-BTK Latin Nyelvi és Irodalmi Tanszékén tanít. 2012-től az ELTE-BTK Vallástudományi Központjának alapító igazgatója.

10.00–10.30: kávészünet

1. szekció: A törvény és kora

Helyszín: kari tanácsterem, fszt. 39.

Elnök: Vásáry István (ELTE BTK)

10.30–10.50: *Az 1916-os törvény a világháború nemzetközi politikai összefüggésében: a török–magyar „fegyverbarátság”* – Hóvári János (KRE BTK)

Az I. világháború kitörése új megvilágításba hozta az Osztrák–Magyar Monarchia és az Oszmán Birodalom kapcsolatát: katonáik szövetségben harcoltak a Központi Hatalmak győzelméért. A magyar–török barátság, amelynek számos kül-, bel- és emlékezetpolitikai vonatkozása volt, olyan ügy lett, amely mögé az egész Monarchia felsorakozott. Az osztrák–magyar katonák első csoportja 1915 novemberében érkezett meg a Dardanellákhoz, hogy segítse az antant hatalmas erejű támadása ellen a hősiessen védekező oszmán–török hadsereget. Tüzérek, elsődlegesen hegyi tarackosok voltak, akikre nagy szükség volt főleg azért, mert ilyen lövegei az oszmán tüzérségnek nem voltak. A nemzetközi szakirodalom a gallipoli ütközetet illetően többnyire csak a német segítségről ír. Nem kétséges: ez sokkal számottevőbb volt, mint az Osztrák–Magyar Monarchiáé. De a mi precíziós tüzérségünknek, valamint a csehországi és a budapesti gyárakból érkező muníciónak is olyan fontos szerepe volt a győzelemben, hogy arra illik emlékezni. A Dardanellákhoz érkezett tüzérek részt vettek a vereséget szenvedett antant haderő égei-tengeri üldözésében, majd besorolták őket abba a török hadtestbe, amelyet az Oszmán Birodalom Románia legyőzésére küldött. A Márvány- és Égei-tengert megjárt, főleg ausztriai tüzérek Bukarestből tértek haza 1917-ben.

A Bruszilov-offenzíva megállítására 1916 nyarán Bécs 50 000 török katonát kért. Az egységek meg is érkeztek, s a breszt-litvoszki békéig együtt küzdöttek az osztrák–magyar ezredekkel.



EÖTVÖS LORÁND TUDOMÁNYEGYETEM
BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KAR,
VALLÁSTUDOMÁNYI KÖZPONT
IGAZGATÓ: DR. DÉRI BALÁZS EGYETEMI TANÁR

H-1088 Budapest, Múzeum krt.4/F.
TEL: 485 5280, 411-6500/5417
FAX: 411-6500/5418 imél: deri.balazs@btk.elte.hu

Több olyan történetet is tudunk, hogy magyarok és törökök együtt kerültek orosz fogságba, s ott évekig együtt éltek. Fekete Lajos professzor, a neves oszmanista, egyik fogolytársától kezdett el törökül tanulni és az arab betűs írást elsajátítani.

Komoly emlékvilága maradt azoknak a kassai és budapesti tűzereknek, tarackosoknak, akiket 1916 májusában Jeruzsálembé vezényeltek. Ott csatlakoztak azokhoz a török egységekhez, amelyek a britek Egyiptomból való betörését akarták megakadályozni. A félezer magyar és osztrák tisztnak és sorkatonának nagy szerepe volt a gázai harcokban. Jeruzsálem feladása után Názáretbe vonultak vissza, ahol az Osztrák-Magyar Monarchiának katonai kórháza működött. Részt vettek 1918 nyarán a végzetes megiddói harcokban. Oszmán-török egységekkel vonultak vissza Anatóliába, s kalandos úton fekete-tengeri kikötőkből tértek haza.

Az első világháború idején olyan magyar-török katonabarátság született meg, amely döntően meghatározta a két világháború közötti Törökország- és törökség-képet Magyarországon.

Hóvári János a Magyar Alkotóművészeti Közhasznú Nonprofit Kft. főigazgatója, a Károli Gáspár Református Egyetem Történelemtudományi Intézetének docense, volt tel-avivi, kuvaiti és ankarai nagykövet.

10.50–11.10: *A budapesti mufti. Kísérlet a bosnyák muszlimok integrációjára* – Fodor Pál (MTA BTK TTI)

1908 végén a magyar kormány azt tervezte, hogy az akkoriban is meglehetősen rossz állapotban lévő Gül Baba-sírkápolnát zarándokhellyé és mecsetté alakíttatja át, és egy ehhez kapcsolódó muszlim hitközséget hoz létre az itt tartózkodó és ide látogató török és bosnyák muszlimok kiszolgálására, akiknek vezetésére Törökországból egy képzett hodzsát, vagyis imámot, Boszniából pedig müezzint hozat; s a helyreállítandó, illetve kiépítendő zarándokhely és mecset körüli házak megvételeivel és felújításával internátust alapít, hogy a török kormány, a magyar kormány, a közös pénzügyminisztérium és a Budapest városa által nyújtandó ösztöndíjak segítségével török és bosnyák ifjak tanulhassanak itt, akik majd kovászai lesznek a fellendülő magyar–bosnyák–török szellemi, gazdasági és kulturális kapcsolatoknak. 1909 áprilisában imámnak érkezett Budapestre egy Abdullatif nevezetű 30 éves hodzsza, aki aztán hátralevő életét hazánkban élte le. Ám nem egészen úgy, ahogy az eredeti tervben szerepelt. Bár hamarosan müezzín is jött Boszniából s ezzel a kormány által tervezett mecset személyzetének két legfontosabb tagja meglelt volna, a magyarországi muszlim hitközséget csak két évtizeddel később, 1931-ben sikerült megalapítani. Az előadás a történetet a XIX–XX. század fordulója körüli Monarchia kül- és belpolitikai történéseibe, a Bosznia-Hercegovina annexiója okozta helyzet megoldási kísérleteinek összefüggésébe helyezi bele.

Fodor Pál történész, turkológus. Kutatási területe az Oszmán Birodalom és a magyarországi török hódítás története. Több mint 250 publikációja jelent meg, legújabb angol nyelvű könyve Szulejmán szultán európai politikájának mérlegét vonja meg. A Török Történelmi Társaság tiszteleti tagja, az Academia Europaea tagja, az MTA BTK főigazgatója, az MTA BTK TTI igazgatója.



EÖTVÖS LORÁND TUDOMÁNYEGYETEM
BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KAR,
VALLÁSTUDOMÁNYI KÖZPONT
IGAZGATÓ: DR. DÉRI BALÁZS EGYETEMI TANÁR

H-1088 Budapest, Múzeum krt.4/F.
TEL: 485 5280, 411-6500/5417
FAX: 411-6500/5418 imél: deri.balazs@btk.elte.hu

11.10–11.30: *Bartók biskerai (1913) és törökországi (1936) gyűjtése* – Richter Pál (MTA BTK ZTI / LFZE)

Bartókot kezdettől foglalkoztatta a különböző népek folklórjának összehasonlítása, a dallami, stílusbeli átvételek vizsgálata. Nyilván ennek is köszönhető, hogy gyűjtéseiben nagyjából azonos arányban találunk magyar, szlovák és román népzénet, de érdeklődése kiterjedt a távolabbi népek zenefolklórára is: 1913-ban Algériában, 1936-ban pedig Törökországban végzett terepmunkát. Az előbbi miatt 1932-ben meghívták Kairóba, az arab zenével foglalkozó első nemzetközi konferenciára. Az arab és a török gyűjtőút azonban alapvetően különbözött a célok tekintetében: míg Algériában egy új, ismeretlen és még neki is egzotikus világ megismerése vezette, Anatóliában a magyar anyaggal való rokonság, párhuzamok kimutatása.

Richter Pál zenetudós, az MTA BTK Zenetudományi Intézetének Szabolcsi Bence-díjas igazgatója, a LFZE Népzene Tanszékének alapító tanszékvezető egyetemi docense.

11.30–12.00: hozzászólások

12.00–14.00: ebédszünet

2. szekció: A mai közel-keleti iszlám világa

Helyszín: Gombocz Zoltán terem, fszt. 47.

Elnök: Szombathy Zoltán (ELTE BTK)

10.30–10.50: *A törökországi vallási kisebbségek jogi helyzete a lausanne-i békeszerződés tükrében* – Kövecsi-Oláh Péter (ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola, doktorjelölt)

Az előadás célja, hogy a lausanne-i békeszerződés rendelkezéseinek tükrében felvázolja a Török Köztársaság vallási kisebbségeket érintő alapelveit. A tanzimattal kezdődő oszmán megújítási folyamat az ország minden lakosát, a vallási alapon szervezett társadalom és a millet-rendszer minden tagját érintette. Az egységes oszmán identitás kialakítására tett kísérletekre azonban az első világháború pontot tett. Az 1923-ban megszülető új Törökország már teljesen más határokkal és vallási, etnikai értelemben is homogénebb lakossággal rendelkezett. Birodalom helyett nemzetépítés kezdődött, ami az országban maradt vallási kisebbségek életét is befolyásolta.

Kövecsi-Oláh Péter tanulmányait az ELTÉ-n, történelem-török szakon végezte. Jelenleg az ELTE Történelemtudományi Doktori Iskolájának hallgatója. Kutatási területe a török-magyar kapcsolatok alakulása a XX. század első felében.



EÖTVÖS LORÁND TUDOMÁNYEGYETEM
BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KAR,
VALLÁSTUDOMÁNYI KÖZPONT
IGAZGATÓ: DR. DÉRI BALÁZS EGYETEMI TANÁR

H-1088 Budapest, Múzeum krt.4/F.
TEL: 485 5280, 411-6500/5417
FAX: 411-6500/5418 imél: deri.balazs@btk.elte.hu

10.50–11.10: *A kortárs közel-keleti iszlám áramlatai* – N. Rózsa Erzsébet (NKE)

A muszlim hívők közössége ma mintegy 1,7 milliárd főből áll, és bár a többségi muszlim lakosságú államok Marokkótól Indonéziáig, Északnyugat-Kínától Közép-Afrikáig helyezkednek el, ma mindenütt élnek muszlim közösségek. A Közel-Keletnek azonban a kiemelt szerepe annak ellenére is megmaradt, hogy az umma demográfiai súlypontja áthelyeződött, elsősorban Délkelet-Ázsiába és Afrikába.

Az iszlám áramlatainak elemzésekor – a társadalmi, földrajzi, történelmi, stb. jellemzőkön túl – meg kell határozni azt is, hogy az „iszlámot” milyen szinten értelmezzük, hogyan tételezzük: más és más eredményekre jutunk, ha vallásként, életmódként vagy politikai szerepet játszó, politikát konstituáló jelenségként elemezzük, miközben az egyes szintek összekapcsolódnak. A mai Közel-Keleten a múlt szunnita–síita ellentétei ismét értelmet látszanak nyerni, míg a mindennapi életben az iszlám erősödése már évtizedek óta tapasztalható. A térségben felborult, meglehetősen bonyolult és érzékeny hatalmi egyensúlyban az iszlám állami és ellenzéki politikai szerepet is betölt.

Nagyné Rózsa Erzsébet, angol-arab-iráni szakos bölcész (ELTE), PhD-ját nemzetközi kapcsolatokból szerezte (BCE). 1990 óta a Magyar Külügyi Intézet (és utódintézményei) kutatója, 2012 óta a Nemzeti Közzolgálati Egyetem docense, több magyar és külföldi egyetem óraadó tanára. Kutatási területe a Közel-Kelet politikai, biztonságpolitikai és társadalmi viszonyai, az euro-mediterrán együttműködés, valamint a nukleárisfegyverzet-korlátozás.

11.10–11.30: *Arab Tavasz és egyéb tévhitek az arab világról* – Sógor Dániel (arabista, történész)

Több mint öt év elteltével még mindig sok tévhit él az „Arab Tavaszról” nevezett eseménysorról. A közfelfogást alapvetően befolyásolják azok a képzetek, amiket döntően a médiának köszönhetünk és amelyek kitisztítása a mai napig komoly nehézségekbe ütközik. Igaz, hogy az utóbbi öt évben végbement áttrendeződés a Közel-Keleten több okra is visszavezethető, különösen fontos képzeiteink átértékelünk most, a migrációs válság közepén. Ennek tükrében fontos szembenéznünk azokkal a nyilvánvaló ellentmondásokkal, melyek a nyugati közfelfogásban sokszor a tudományosság szintjein is léteznek. Szemelvények szintjén pedig erre jó példát tud nyújtani nekünk Tunézia, Líbia és Szíria esete. Az előadás ezen példákon keresztül próbál kritikai képet alkotni arról az általános felfogásról, amit „Arab Tavaszként” szokás összefoglalóan nevezni.

Sógor Dániel arabista, történész. Az USA-ban érettségizett, diplomáit az ELTE BTK-n szerezte. Tanulmányai során egy évet Szíriában tanult, ahová hosszabb időszakokra vissza is tért; egy évet Kuvaitban volt ösztöndíjas. Fő kutatási területe a Közel-Kelet államainak kapcsolatrendszere.

11.30–12.00: hozzászólások

12.00–14.00: ebédszünet



EÖTVÖS LORÁND TUDOMÁNYEGYETEM
BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KAR,
VALLÁSTUDOMÁNYI KÖZPONT
IGAZGATÓ: DR. DÉRI BALÁZS EGYETEMI TANÁR

H-1088 Budapest, Múzeum krt.4/F.
TEL: 485 5280, 411-6500/5417
FAX: 411-6500/5418 imél: deri.balazs@btk.elte.hu

30-án (szerdán) délután, Országház

Megemlékezés és tudományos előadások

Helyszín: felsőházi ülésterem

Elnök: Mezey Barna rektor (ELTE)

15.00–15.05: levezető elnöki bevezetés

15.05–15.20: Kövér Lászlónak, az Országgyűlés elnökének megemlékező beszéde

15.20–15.50: *Vallásfelekezetek Magyarországon és Európában* – Gulyás Gergely (az Országgyűlés alelnöke)

Gulyás Gergely jogász, szakpolitikus. A Fidesz országgyűlési képviselője (2010–), az Országgyűlés törvényalkotásért felelős alelnöke, a Fidesz alelnöke.

15.50–16.20: *A muszlimokra vonatkozó jogi szabályozás és a muszlim jog a középkori Magyarországon* — Hamza Gábor egyetemi tanár (ELTE ÁJK, az MTA rendes tagja)

A magyar nyelvű előadás angol összefoglalója (Legal Regulation Relating to Muslims and Islamic Law (Sharija) in Medieval Hungary. Summary) The Islamic religion, by virtue of Act/Law nr. XVII adopted unanimously by both Houses (Lower House and Upper House/Senate) of the (then) bicameral Hungarian Parliament/legislature on March 30, 1916 in the Kingdom of Hungary was given the status of a „recognized” religion i.e. religious community (in Hungarian: „elismert felekezet”, in Latin: „licita religio”). By virtue of this Act/Law the Islamic religion got privileged legal status as well as legal protection. The status of the adherents of the Islamic religion became regulated, albeit not in a comprehensive way, in the sources of the legal order/system (in Latin: „fontes iuris”) of the Kingdom of Hungary during the Middle Ages.

Hamza Gábor jogászprofesszor, a római jog és a jogösszehasonlítás nemzetközileg is elismert művelője, csaknem húsz külföldi, európai és Európán kívüli egyetem vendégtanára, az MTA rendes tagja. 2001 május óta a paviai Európai Magánjogászok Akadémiájának, mely a Szerződések Európai Kódexe megalkotását tekinti feladatának, külső tagja.

Társszerzője *A római jog története és intézményei* című tankönyv- és kézikönyvnek, melynek huszadik átdolgozott és bővített kiadása 2015-ben jelent meg. 15 monográfia és több mint ezer tudományos tárgyú munka szerzője, melyeknek tekintélyes hányadát idegen nyelveken, külföldön publikálták. Kiemelkedő jelentőségű része tudományos munkásságának a római jog továbbélésének kutatása.



EÖTVÖS LORÁND TUDOMÁNYEGYETEM
BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KAR,
VALLÁSTUDOMÁNYI KÖZPONT
IGAZGATÓ: DR. DÉRI BALÁZS EGYETEMI TANÁR

H-1088 Budapest, Múzeum krt.4/F.
TEL: 485 5280, 411-6500/5417
FAX: 411-6500/5418 imél: deri.balazs@btk.elte.hu

16.20–16.50: *Az európai iszlám – gondolatok Európa jövőjéről* – Maróth Miklós (Avicenna KKKI, az MTA rendes tagja)

A Balkán-félszigeten, a török megszállás hatására, az iszlám hanafita jogrendje volt elterjedve. Ennek a jogi iskolának a megalapítója, Abu Hanifa, 767-ben halt meg Bagdadban. Ő volt egyszersmind az, aki példát adott a későbbieknek arra, hogyan kell a muzulmán jogot fölépíteni. Jelen pillanatban az Európában élő muzulmánok, akik különböző országokból érkeztek, különböző jogi iskolák hagyományait képviselik. E helyzet rendezése érdekében megindult egy mozgalom, amelynek célja egygyé gyúrni a négy jogi iskolát az európai muzulmánok számára. Az előadás megkísérli megbecsülni, milyen hatással lehet ez a próbálkozás az iszlámra.

Maróth Miklós Széchenyi-díjas magyar klasszika-filológus, orientalista (arabista), egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja, 2008-tól 2014-ig alelnöke. 1992 és 1999 között a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Karának alapító dékánja.

31-én (csütörtökön) délelőtt, ELTE BTK

Plenáris előadások

Helyszín: kari tanácsterem, fszt. 39.

Elnök: Borhy László dékán (ELTE BTK)

9.00–9.25: Németh Pál református lelkész (Budapest) – *Párbeszéd lehetősége keresztyének és muzulmánok (muszlimok) között. Muszlim–keresztyén polémia az abbászidák virágkorában*

Ha szabad egy vallás lényegét egyetlen kifejezésbe tömörítve megfogalmaznunk, akkor az iszlámot az Isten előtti hódolat vallásának nevezhetjük.

Az iszlám, ahogy az Mohammed próféta működése nyomán megfogalmazódott, zsidó és keresztyén befolyás és hatás mentén alakult, formálódott önálló civilizációvá, lelki-szellemi világhatalommá. Ez a történelmi tény az iszlám vallási önértelmezésében is meghatározó jelentőségű.

Eszerint az iszlám nem új vallás, amelynek Mohammed volna az alapítója, hanem mint az Isten előtti hódolat vallása a teremtés óta létezik és a világ végezetéig tart. Ezért az iszlám a zsidóságot és a keresztyénséget a maga eredeti megjelenésében a sajátjának, de mindenképpen a maga előzményének tekinti, hasonlóan a keresztyénséghez, amely önmagát a zsidó profétizmus és messianizmus beteljesedésének vallja.

Hogyan viszonylik a keresztyénség a zsidósághoz? Mindenekelőtt átveszi az ószövetségi kánont a zsidóságtól elvben és gyakorlatban egyaránt. Ez azt jelenti, hogy a héber kánon (TANAKH) a Septuaginta (LXX) bővítéssel (deuterokanonikus vagy apokrif iratok) és az Újszövetséggel



EÖTVÖS LORÁND TUDOMÁNYEGYETEM
BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KAR,
VALLÁSTUDOMÁNYI KÖZPONT
IGAZGATÓ: DR. DÉRI BALÁZS EGYETEMI TANÁR

H-1088 Budapest, Múzeum krt.4/F.
TEL: 485 5280, 411-6500/5417
FAX: 411-6500/5418 imél: deri.balazs@btk.elte.hu

együtt képezi a keresztyén kánont, a teljes Szentírást. Így a keresztyénség az Ószövetség interpretációja által szüntelenül párbeszédben van a zsidó Ószövetséggel.

Az iszlám azonban csak elvben fogadja el szentírásnak az Ó- és Újszövetséget, a gyakorlatban nem, hiszen a két szövetség népe (ahlu'l-kitábejn), a zsidóság és a keresztyénség szent irataikat, úgymond, nem őrizték meg változatlanul, hanem meghamisították őket, megtoldották és elvettek belőlük. Ezért a Mohammed előtti szent iratokból (Tóra, Zsoltárok, Evangélium) csak annyi maradt meg, amennyit a Korán is tartalmaz. A Koránon kívül nincs Tóra, nincsenek Zsoltárok, nincs Evangélium, egyáltalán nincs „hamisítatlan” szent irodalom.

Míg a keresztyén gondolkodás érintetlenül hagyja saját előzményeit és szüntelen párbeszédben van velük az értelmezés által, s ebben az értelmezésben lehetősége nyílik arra, hogy önmagát mindjobban megértse, addig az iszlám felveszi-felszívja magába, szinte felemészti vallási és szellemi elődeit azáltal, hogy önmagát állítja mint eredetit, mint kétség nélkül valóságost a helyükre, és ezáltal tagadja legitimitásukat. Így az iszlám számára eleve elveszett annak lehetősége, hogy szellemi elődeivel, az Ó- és Újszövetséggel párbeszédet folytasson, s az értelmezésben tudomást szeressen arról, ami a saját lelki szellemi életében nem magától értődő. Az a képesség tehát, hogy valaki megért egy tőle különböző eszmerendszert anélkül, hogy vele egyetértene, teljességgel hiányzik az iszlám híveiből. Ez a képesség csak a keresztyén valláson alapuló európai kultúra sajátja. Európa szellemi alkatának fő vonása ugyanis többek között az, hogy képes mélyen és alaposan megérteni azt, ami az ő felfogásától teljességgel különbözik, amivel lényegében nem ért egyet. Ezzel szemben az iszlám mindig egyetértést követel. Mindent csak önmaga részeként és függvényeként képes megérteni és értékelni. Ezért uralkodik az iszlámban a meggyőzésre törekvés, a mindenáron való térítés, a hitvallás, a homológia, amely mögött háttérbe szorul, erőtlenné válik a párbeszédre való készség, a dialógus képessége. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a történelem folyamán ne lettek volna vallási viták, párbeszéddek és polémiák muzulmánok és keresztyének között.

Németh Pál Budapest–Pestlőrinc–Ganzkertvárosi Református Egyházközség lelkésze, arabista (ELTE BTK sémi filológia és arab szak). A BGF Külkereskedelmi Főiskolai karán arab nyelvet (és iszlám kultúrát) tanít (címzetes főiskolai docens). Megbízott előadó a KRE-n. A Magyar Iszlám Közösség elnökségétől „a magyarországi iszlám és a muszlimok segítéséért” a „Gül Baba díj”-at kapta. Az utóbbi években elsősorban a korai iszlám–keresztyén dialógussal foglalkozik.

9.25–9.50: *Az 1916-os törvények és tárgyalásának visszhangja a korabeli magyar sajtóban* – Klestenitz Tibor (MTA BTK TTI)

„A próféta kibontott zöld zászlaja szólította harcra az iszlám millióit, méltányos tehát, hogy ezzel a vallással szemben, mely igazságos ügyünket hathatósan támogatja, törvényi becikkelyezésben is hálánkat lerójuk” – írta a Budapesti Hírlap publicistája 1915 novemberében. A cikk alapfelfogása jellegzetesnek mondható, de ez a megközelítési mód korántsem számított egyeduralgónak.



EÖTVÖS LORÁND TUDOMÁNYEGYETEM
BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KAR,
VALLÁSTUDOMÁNYI KÖZPONT
IGAZGATÓ: DR. DÉRI BALÁZS EGYETEMI TANÁR

H-1088 Budapest, Múzeum krt.4/F.
TEL: 485 5280, 411-6500/5417
FAX: 411-6500/5418 imél: deri.balazs@btk.elte.hu

Az előadás arra vállalkozik, hogy a korabeli források elemzésével bemutassa: hogyan viszonyult a magyar sajtó az iszlám elismert vallássá nyilvánításához. A sajtóvisszhangot számos tényező befolyásolta, például az ideológiai előfeltevések, a XIX. század végén létrejött valláspolitikai törvények örökségéhez való hozzáállás, az iszlámhoz tapadó kulturális előítéletek, illetve az aktuális politikai körülmények. A kérdéskör szorosan összefügg az első világháború történetével, hiszen a háborús propaganda egyik fő célja mindig a szövetséges nemzetek iránti rokonszenv fenntartása. Az előadás ezért igyekszik a tágabb összefüggésekre is rávilágítani.

Klestenitz Tibor történész, politológus, 2011-ben védte meg az ELTE BTK-n A katolikus sajtómozgalom 1896–1932 című disszertációját, amely 2013-ban könyvként is megjelent. Jelenleg az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont tudományos munkatársa, kutatási területe a média-történet, illetve a katolikus egyháztörténet.

9.50–10.00: hozzászólások

10.00–10.30: kávészünet

1. szekció: A Nyugat-Balkán a XX. század fordulóján

Helyszín: kari tanácsterem, fszt. 39.

Elnök: Bíró László (MTA BTK TTI)

10.30–10.50: *A boszniai muszlim vallási autonómia és a magyar politika a XX. század fordulóján* – Ress Imre (MTA BTK TTI)

A századvégen Boszniában az ortodoxok és muszlimok részéről jelentős mozgalom indult az okkupált tartományokat irányító közös pénzügyminiszter, Kállay Béni erős állami felügyelet gyakorló valláspolitikájának a megváltoztatására. A boszniai muszlim elit egy része ehhez az akcióhoz kereste előbb a magyar kormány támogatását, de annak tartózkodása folytán a függetlenségi ellenzék karolta fel muszlim sérelmek ügyét, s kísérelte meg egy csapásra jól szervezett, összehangolt sajtótámadásokkal a közel két évtizede országgló közös miniszter bukását is kikényszeríteni. A parlamenti felszólalásokban, a sajtóban és önálló vitairatokban kibontakozó polémia olyan kérdéseket érintett, hogy ez eseménysorozat nem csak az időrend miatt tekinthető az 1916. évi törvényhez vezető folyamat előzményének.

Ress Imre az ELTE BTK történelem–német és kiegészítő levéltár szakán végzett. A Magyar Országos Levéltárban és a Haus-, Hof- und Staatsarchivban, ill. a Hofkammer- und Finanzarchivban dolgozott. 1995 óta az MTA (2012-től) BTK Történettudományi Intézetének tudományos főmunkatársa. Egyik fő kutatási területe a Habsburg Monarchia és Magyarország politikai és kulturális kapcsolatai a délszláv nemzetekkel a XIX–XX. században.



EÖTVÖS LORÁND TUDOMÁNYEGYETEM
BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KAR,
VALLÁSTUDOMÁNYI KÖZPONT
IGAZGATÓ: DR. DÉRI BALÁZS EGYETEMI TANÁR

H-1088 Budapest, Múzeum krt.4/F.
TEL: 485 5280, 411-6500/5417
FAX: 411-6500/5418 imél: deri.balazs@btk.elte.hu

10.50–11.10: *Goldziher Ignác és a boszniai muszlimok* – Dévényi Kinga (BCE)

Az előadás célja egyetlen mű keletkezésének a történetén át bemutatni azt, hogy milyen különös szegmensben tudott jelentőset alkotni a magyar–bosnyák együttműködés a XX. század elején. Ez a mű Goldziher Ignác *Az arab irodalom rövid története* című munkája, amelyet a szerző a bosnyák főgimnáziumok 7–8. osztályainak tanulói számára írt tankönyvként, állami felkérésre. A rendelkezésre álló források alapján az előadó megpróbálja felvázolni a mű keletkezésének történetét, illetve elhelyezni azt a korabeli arab irodalommal foglalkozó művek sorában.

A könyv szerzője Goldziher Ignác, az arabisztika és iszlámtudományok máig megkerülhetetlen, meghatározó gondolkodója, a modern európai iszlámkutatás megteremtője.

Dévényi Kinga arabista a Budapesti Corvinus Egyetem Nemzetközi Tanulmányok Intézetének egyetemi docense, a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár- és Információs Központjának Keleti Gyűjteményében a Goldziher- és a Kaufmann-gyűjtemény kurátora. Kutatási területek: arab nyelvészet, az arab nyelvtudomány története, arab kéziratok katalogizálása és annak elméleti kérdései, az iszlám civilizációjának története.

11.10–11.30: *Az albán nemzetépítés és Ausztria-Magyarország: adalékok egy muszlim többségű nép modern nemzetté válásához* – Csaplár-Degovics Krisztián (MTA BTK TTI)

A muszlim népek nemzetté válását a szakirodalom egy közös nagy egészként vizsgálja, holott van két muszlim (többségű) nép, amely Európában őshonos és amelynek nemzetté válása, ill. államalkotása önálló kutatási területet kell, hogy jelentsen. Mind a bosnyák, mind az albán nemzetté válásban közös, hogy abban döntő szerepet játszott az Osztrák–Magyar Monarchia, azon belől különösen egy magyar teoretikus: Thallóczy Lajos (1857–1916).

A jelen előadás azt foglalja össze, hogy hogyan került kapcsolatba Ausztria–Magyarország az albán nemzeti mozgalommal a századfordulón, az albán nemzeti mozgalom miért fogadta el Bécs támogatását a nemzetté válásban, hogyan jött létre a független Albánia 1912–1913-ban, ill. miért volt lehetséges, hogy az osztrák–magyar elképzelések, a Monarchia bukása után is, gyakorlatilag napjainkig meghatározták az albán nemzetté válás állomásait és az albán nemzeti önkép alakulását.

Csaplár-Degovics Krisztián az ELTE BTK történelem–levéltár szakán végzett, ugyanott doktorált. Az MTA BTK TTI tudományos főmunkatársa, a Délkelet-Európa Története Témacsoportjának kutatója.

11.30–12.00: hozzászólások

12.00–14.00: ebédszünet



EÖTVÖS LORÁND TUDOMÁNYEGYETEM
BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KAR,
VALLÁSTUDOMÁNYI KÖZPONT
IGAZGATÓ: DR. DÉRI BALÁZS EGYETEMI TANÁR

H-1088 Budapest, Múzeum krt.4/F.
TEL: 485 5280, 411-6500/5417
FAX: 411-6500/5418 imél: deri.balazs@btk.elte.hu

2. szekció: Magyar „turkofília” a XIX–XX. században

Helyszín: Gombocz Zoltán terem, fszt. 47.

Elnök: Dávid Géza (ELTE BTK)

10.30–10.50: *XIX. századi magyar politikusok az iszlámról – Széchenytől Tiszáig* – Demeter Gábor (MTA BTK TTI)

Az előadás célja rávilágítani a magyar politikai elit – illetve a mögöttük meghúzódó, politikában szintén érintett, de annak mindennapi, nyilvános megnyilatkozásaihoz nem kapcsolódó kör – iszlámmal kapcsolatos felfogásának változásaira a reformkortól a dualista állam összeomlásáig. Mind a választott időintervallum, mind – eltérő céljaik és politikai funkcióik révén – az elemzett személyek köre, mind személyes és nyilvánosságnak szánt (esetenként eltérő megítélést tükröző) megjegzéseiket tartalmazó iratanyagaik, mind a változó külpolitikai helyzet széles körű összehasonlítást tesz lehetővé, bemutatva, hogy a (pozitív és negatív) sztereotípiák és előítéletek mennyire és mikor váltak részeivé a politikai döntéshozatalnak, hogyan aktualizálódtak, indoktrinálódtak.

Míg Széchenyi esetében az orientális világot (politikai fellépése előtt) illető jelzők beilleszthetők a Kelet és Nyugat dichotómiáját Montesquieu *Perzsa levelek* c. munkája óta hangsúlyozó trendekbe, sőt, nyugati útjai után a balkáni élmények ellenpontként (negatív példaként) beépültek a Magyarországot az európai palettán elhelyezni kívánó gondolatvilágába és politikai törekvéseibe, a 1848-as politikai elit tagjai (migránsként, már nem aktív politikusként) nem egyöntetűen negatívan ítélték meg az iszlámot és az Oszmán Birodalmat. Andrassy, Burián, Tisza és Thallóczy viszont kifejezetten alkalmatlannak tartották mind a birodalmat, mind annak iszlám-vallási elemeket tömörítő ideológiáját, s ugyanígy a muszlim embert is egy multikulturális konglomerátum fenntartására. Az ifjútörökök 1908-as hatalomátvétele után ugyan attól féltek a politikusok, hogy a birodalom talpra áll (ezért is volt szükséges Bosznia annexiója), de rövidesen kiderült, hogy az – iszlám- és pánoszmán elképzeléstől egyébként meglehetősen távol álló, nyugatias és nacionalista – ifjútörökök sem képesek kezelni a helyzetet, ami a mindenkori osztrák-magyar külpolitika számára jelentős többletproblémákat okozott (s ez az iszlámról mint hitről és a muszlim emberekről való képet is befolyásolta).

Demeter Gábor földrajz–történelem tanári, valamint tájvédő geográfus szakon végzett a Debreceni Egyetemen. Ugyanott (BTK) történettudományból és földtudományokból (ITK). A Debreceni Egyetem TTK Földtudományi Intézetének tanára volt (2005–2011). 2011-től az MTA (BTK) Történettudományi Intézetének tudományos munkatársa. Fő kutatási területei: a Balkán-félsziget története – diplomáciatörténet és gazdaság- és társadalomtörténet (XVIII–XX. század); történeti földrajz (etnikai földrajz – társadalomtörténet, tájhasználat-változás a XVIII–XX. századi Magyarországon); dombsági tájak geomorfológiája/lejtőfejlődés-erózióérzékenység; sztratigráfia: hordalékkúp rekonstrukciója/vízbázisvédelem.



EÖTVÖS LORÁND TUDOMÁNYEGYETEM
BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KAR,
VALLÁSTUDOMÁNYI KÖZPONT
IGAZGATÓ: DR. DÉRI BALÁZS EGYETEMI TANÁR

H-1088 Budapest, Múzeum krt.4/F.
TEL: 485 5280, 411-6500/5417
FAX: 411-6500/5418 imél: deri.balazs@btk.elte.hu

10.50–11.10: *Turkofil gondolkodás a XIX. században és a XX. század elején Magyarországon* – Farkas Ildikó (MTA BTK TTI / KRE)

Magyarországon a törökségről kialakult negatív kép a XIX. század második felétől megváltozott, egyre pozitívabb lett, és az egykori ellenségből történelmi sorstárs vált. A magyar szabadságharc vezetőjének, Kossuth Lajosnak és követőinek török befogadása rokonszenvet keltett a Török Birodalom és a törökök iránt. Nagy hatást gyakoroltak a magyar–török közeledésre a keleti krízis évei (1875–1878), a közös oroszellenesség jegyében a magyarok és a törökök közötti barátságot különböző események jelezték, pl. a Corvinák visszaszolgáltatása.

A romantikus nacionalizmus szellemében, Thaly Kálmán munkássága nyomán a Rákóczi-emigráció és a kuruc kor az érdeklődés középpontjában állott, ami szintén a törökök iránti szimpátiát növelte, a törökbarátság összefüggött a szabadságharcos „kurucos” hagyománnyal és a Habsburg-ellenességgel. Rákóczi és bujdosó társai hamvainak hazahozatala országos ünnepséggé vált.

A honfoglalás ezredik évfordulója (1896) széles körű érdeklődést keltett az ősmagyarok eredete, a magyarság feltételezett ázsiai őshazája, őstörténete, feltételezett rokonnépei, köztük a török népek iránt. A magyarság eredetéről és a magyar nyelv rokonságáról folyó tudományos kutatásokat és vitákat a közvélemény figyelme kísérte. A közvélemény inkább a főként Vámbéry Ármin hirdette és bizonyítani vélt török-magyar rokonsággal rokonszenvezett („ugor-török háború”).

Vámbéry Ármin jelentős szerepet játszott a turanizmus megjelenésében is, amely Magyarországon a századforduló idejére tehető. Kialakulásában a rokonkereső törekvések és a pán-mozgalmak fenyegetésének hatása mellett fontos tényező volt az akkor világszerte tapasztalható keletiség-divat és nem kis mértékben a törökbarátság is. Törökországban turanizmus néven hódított a törökség felemelését és nemzeti irányú átalakítását hirdető pántörök mozgalom, amely tovább bátorította a turáni népek összefogásának gondolatát. A turanizmusnak az 1910-ben alakított Turáni Társaság biztosította szervezeti kereteit. A Társaság elsődleges célja a gazdasági terjeszkedés elősegítése volt elsősorban a Balkánon, illetve a keleti területeken (Közép-Ázsiáig). Az egyesület a turáni népekkel foglalkozó előadásokat és turáni (török, japán, finn stb.) nyelveket oktató nyelvtanfolyamokat is tartott. 1913-ban folyóiratot is indított *Turán* címmel, amelyben jelentős számú török szerzőktől származó, török tárgyú cikk jelent meg, törökül is, illetve franciául és németül.

Az első világháború időszakára már nemcsak „megbecsült barát”, hanem fegyvertárs és szövetséges vált a Török Birodalomból. A Turáni Társaság 1916-tól Magyar Keleti Kultúrközpont néven megemelt kormánytámogatásban részesült, s elsődleges feladata a szövetséges turáni népekkel (Törökországgal és Bulgáriával) való kapcsolattartás lett. A társaság felügyelte a konstantinápolyi magyar intézetet is. A Kultúrközpont szervezte és bonyolította le a török diákcsera-akciót, melynek keretében több mint 200 török, s mellettük még néhány bolgár, bosnyák és albán fiatal tanult magyar középiskolákban (elsősorban mezőgazdasági szakiskolákban).

Farkas Mária Ildikó történész, japanológus, a KRE Keleti Nyelvek és Kultúrák Intézetének docense, az MTA BTK Történettudományi Intézet tudományos munkatársa, több egyetem



EÖTVÖS LORÁND TUDOMÁNYEGYETEM
BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KAR,
VALLÁSTUDOMÁNYI KÖZPONT
IGAZGATÓ: DR. DÉRI BALÁZS EGYETEMI TANÁR

H-1088 Budapest, Múzeum krt.4/F.
TEL: 485 5280, 411-6500/5417
FAX: 411-6500/5418 imél: deri.balazs@btk.elte.hu

óraadója. Kutatási területe a modern Japán eszmetörténete, a japán modernizáció komparatív vizsgálata, a japán-magyar kapcsolatok története. PhD-disszertációját a magyar turanizmus történetéről írta, és foglalkozott a török-tatár népek turanizmusával is.

11.10–11.30: *Muszlím/török tematika a századfordulós idők magyar irodalmában* – Szentmártoni Szabó Géza (ELTE BTK)

Az 1768–1774 és 1787–1791 között, a Fekete-tenger térségében zajló orosz-török háborúk Magyarországon újra felkeltették az érdeklődést a törökökkel folytatott régi küzdelmek és az egykori emigrációs kapcsolatok iránt. A kezdetet Mészáros Ignác nagy népszerűsége jutott, hosszú című szerelmi regénye jelentette: *Buda várának visszavételekor a keresztények fogságába esett, egy Kartigam nevű török kisasszonynak ritka és emlékezetes története*. (Pozsony, 1772). Kónyi János verses műve, a *Magyar hadi román* (Pest, 1779) krónikává silányítva dolgozta fel Zrínyi Miklós *Szigeti veszedelmét*. Egy falusi nótárius, Etédi Sós Márton, a mohácsi csatát verselte meg a humanista Brodarics István emlékirata alapján, *Magyar gyász* címmel (Pest, 1792); Kultsár István pedig ekkor adta ki Mikes Kelemen *Törökországi leveleit* (Szombathely, 1794). További lökést adott az érdeklődésnek II. József balkáni hadjárata, majd Belgrád ostroma és annak 1789. október 9-én történt bevétele. Ezt az eseményt, többek közt, Gvadányi József is megverselte *Nándorfehérvár megvétele* (Pozsony, 1790) című költeményében. Mindezek betetőzése volt a Csokonai által kezdeményezett, de csak Kazinczy által megvalósított terv, a *Szigeti veszedelem* 1816-os új kiadása.

Valószínűleg ez a kordivat indíthatta arra nemes Vörös Mihály hódmezővásárhelyi asztalosmestert, hogy páros rímű tizenkettesekben megírja *A bajnokok Vég-Gyula várában* című históriáját, amely Toronyi Tamás gyulai vitéz törökök ellen viselt dolgait, híres párviadalát és Gyula várának 1566-os ostromát beszéli el. A hiteles forrásokat is felhasználó, Szegeden 1807-ben kiadott népeposz a XIX. század egyik legnépszerűbb ponyva olvasmánya lett, amely a későbbiekben, a szerző neve elhallgatásával, *Toronyi Tamás, avagy a bajnokok Vég-Gyula várában* címmel, többször is megjelent. Ugyanő 1812-ben szerelmi szálon szövődő regényt is írt, *Kapitány Sárvári Jánosnak és Támár török kisasszonynak szárazon és tengeren esett története* címmel; mindmáig kéziratban maradt. Ez a török birodalomban, a Földközi tengeren zajló kalandos román is a hódoltság korában, 1601-ben kezdődik, amikor a keresztények egy időre visszafoglalták Székesfehérvárt. A regényben az iszlám is komoly szerepet kap, a női főszereplő pedig az események során áttér a keresztény hitre.

A XIX. század második felében ismét ráirányult a figyelem törökökre, talán a törökországi emigrációnak, ill. Abdul-Aziz, majd II. Abdul-Hamid szultánok gesztusának, a korvinák visszaadásának köszönhetően. Ekkoriban jelentek meg a *Török-magyarokori állam-okmánytár* egyes kötetei is. A szépirodalomban főleg a török kor vége körül forogtak a témák. Jókai Mór *Török világ Magyarországon* c., 1853-ban írt regényében, amely Apafi Mihály erdélyi fejedelem idejében játszódik, a török Feriz bég rokonszenves szerepet kap. Mikszáth Kálmán *A beszélő köntös* c., 1889-ben írt mesés elbeszélését Thököly fejedelemsége idejére helyezi, holott az alapul szolgáló feljegyzés szerint a köntös adományozása 1596-ban történt a hódoltsági Kecskeméten.



EÖTVÖS LORÁND TUDOMÁNYEGYETEM
BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KAR,
VALLÁSTUDOMÁNYI KÖZPONT
IGAZGATÓ: DR. DÉRI BALÁZS EGYETEMI TANÁR

H-1088 Budapest, Múzeum krt.4/F.
TEL: 485 5280, 411-6500/5417
FAX: 411-6500/5418 imél: deri.balazs@btk.elte.hu

Donászy Ferenc *Buda hőse* című, 1895-ben megjelent regénye Buda várának 1686-os visszafoglalásáig viszi kalandokban bővelkedő, erősen fikciós történetét; a majdani utolsó budai basára vonatkozó jóslat elkerülhetetlen beteljesülését követi nyomon. Az író a részletekben kevésbé törekedett történeti hitelességre.

Gárdonyi Géza először folytatásokban közölt regénye könyv alakban *Az egri csillagok, Bornemissza Gergely élete I–II.* címmel jelent meg, 1901-ben. Regénye felépítésében Donászy Ferenc is mintát adhatott Gárdonyinak, hiszen ő is az egyéni szereplők gyermekkorától vezeti fel a cselekményt, s csak kalandjaik elbeszélése után tér rá Eger ostromára. Gárdonyi azonban aggályosan törekedett arra, hogy a cselekmény fiktív szereplőit és a velük megesett dolgokat összhangban tartsa a valós történelemmel. Nagy figyelmet fordított a törökök hiteles bemutatására. Az egri ostrom leírásában Tinódi nevezetes históriás éneke volt számára a történeti hitelességet biztosító elsőrangú forrás. Tinódi, bár azt hangoztatta, hogy mindig csakis az igazat írta, mégis túlértékelte az ostrom utáni új várkapitánynak, Bornemissza Gergelynek a vár védelmében betöltött szerepét. Így válhatott, Dobó István helyett, Bornemissza az egri hősiességet magasztaló regény főszereplőjévé.

Szentmártoni Szabó Géza (1950) irodalomtörténész, egyetemi oktató (ELTE BTK).

11.30–12.00: hozzászólások

12.00–14.00: ebédszünet

31-én (csütörtökön) délután, ELTE BTK

Plenáris előadások

Helyszín: kari tanácsterem, fszt. 39.

1. ülés: Az iszlám és hatása a XIX. századi Magyarországon

Elnök: Péri Benedek (ELTE BTK)

14.00–14.20: *A magyar vallásügyi törvényhozás dilemmái a reformkortól 1894–95-ig* – Rácz Lajos (BCE)

A magyarországi reformáció igen hamar győzedelmeskedett, amit eleinte a hazai német városok polgárainak, ill. a királyi udvar elnéző politikájának (különösen Mária királyné) köszönhetett. Az ez időben megszilárduló protestantizmus legkorábbi jogi garanciáját Erdélyben munkálták ki az 1568-as Tordai Országgyűlésen; Európában is az elsők között deklarálta a vallásszabadságot, mégpedig mindenkire kiterjedően, társadalmi statustól függetlenül. A királyi Magyarország némileg megkésve, csak az 1608.k.e. I. tc.-el tudta ugyanezt jogilag biztosítani, amit emiatt később a „sarkalatos honi törvények” (Széchenyi) közé számítanak.



EÖTVÖS LORÁND TUDOMÁNYEGYETEM
BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KAR,
VALLÁSTUDOMÁNYI KÖZPONT
IGAZGATÓ: DR. DÉRI BALÁZS EGYETEMI TANÁR

H-1088 Budapest, Múzeum krt.4/F.
TEL: 485 5280, 411-6500/5417
FAX: 411-6500/5418 imél: deri.balazs@btk.elte.hu

Az ezt követő kétszáz év a vallásszabadság fokozatos korlátozását, s a protestáns felekezetek háttérbe szorítását („flagellum Haereticorum” – Erdődy püspök) hozta magával. Csak a II. József-féle Türelmi rendelet és az 1790–92-es országgyűlés jogalkotása tudta restituálni a vallásszabadságot, annak összes korlátaival. A Reformkorra és az egész XIX. századra jellemző, hogy a vallásügyi viták jórészt a házassági jog rendezetlenségéből vagy éppen sokszínűségéből adódtak. A kérdés korszerű megoldását a reformországgyűlések liberális követői sem tudták elérni. Az 1848. évi XX. c. csak a vallásszabadságról rendelkezett. A neoabszolutizmus nem csak az állam szuverenitása ellen, hanem az egyházakkal szemben is összehangolt támadást kezdett. A magyar katolikus egyházat a tervezett birodalmi egyháznak szerette volna alárendelni, míg a Protestáns pátenssel német birodalmi mintára kívánta a protestánsokat szintén központi függésbe vonni. Az ellenállás sajnos nem eredményezett felekezetek közötti összefogást éppen a több százéves vallásügyi viták miatt, hanem minden egyház maga vívta meg harcát az új abszolutizmussal szemben.

Így a Kiegyezés után változatlan igény maradt a vallásügyi rendezés, ami rendszeresen a függetlenségpártiak kezdeményezésére mindig a házassági jog egységes szabályozásának követelése kapcsán manifesztálódott. (Irányi Dániel) A végleges – Európában is számon tartott, az Osztrák birodalomban pedig élenjáró – megoldást csak az 1894–95-ös nagy valláspolitikai reformok hozták meg.

Ráczy Lajos jogászprofesszor az MTA Állam és Jogtudományi Intézetének tudományos kutatója volt, később az Államigazgatási Főiskola főiskolai tanára, az ELTE ÁJK, a KRE Jogi Kara tanszékvezető egyetemi docense. A Budapesti Corvinus Egyetem Közigazgatástudományi Karának egyetemi tanára.

14.20–14.40: *A magyar Korán-fordítások első évszázada (1831–1930): A feledhető, a feledhetetlen és a feledett* – Iványi Tamás (ELTE BTK)

Az első magyar nyelvű Koránt 1831-ben adták ki Kassán. A latin nyelvből készült fordítást tetemes előszó vezette be, amelynek fő célja az iszlámmal való vita és annak kritizálása volt. A sok értékes információ mellett eltorzított neveket és adatokat is tartalmaz, amelyek egy része már a latinban is megvolt, más részét a fordítók tették bele. Érdekes azonban, hogy a latin fordító Korán-magyarázatot is használt, és ezt beleépítette a fordításba.

A második, 1854-es Szokolay-féle fordítás valószínűleg németből készült, egészében jobb, bár nincs nyoma magyarázatoknak, és a cél „a törökök törvényei alapjául szolgáló könyv” megismerése: a szintén hosszú előszó is erről szól. Ez a fordítás hosszú időre szóló ismeretek forrása volt. A harmadik soha nem jelent meg. Antalffy Endre erdélyi tanár kéziratának az elejéből is elveszett több oldal, de ez az első már tisztán tudományos érdeklődést mutató, arabból készült fordítás.

Iványi Tamás, ny. egyetemi docens 1974–2010 között az ELTE BTK Séri Filológiai és Arab Tanszékének tanára, majd megbízott előadója. Kutatási témakörei: arab nyelv- és nyelvtudománytörténet; iszlám tudománytörténet; a nő az iszlámban; az iszlám jog, különös tekintettel a nyelvészettel való kapcsolatára, az arabról történő fordítás elméleti kérdései és lehetetlensége.



EÖTVÖS LORÁND TUDOMÁNYEGYETEM
BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KAR,
VALLÁSTUDOMÁNYI KÖZPONT
IGAZGATÓ: DR. DÉRI BALÁZS EGYETEMI TANÁR

H-1088 Budapest, Múzeum krt.4/F.
TEL: 485 5280, 411-6500/5417
FAX: 411-6500/5418 imél: deri.balazs@btk.elte.hu

14:40–15:00: *Mór stílus a romantikus építészetben, orientalizálás a szecesszióban* – Sisa József (MTA BTK MI)

A keleties-móros építészeti stílusformák két periódusban is jelentkeztek a magyar építészet történetében, először a romantika korában, vagyis az 1850-es és '60-as években, másodsor a szecesszió idején, a XIX. és a XX. század fordulóján. Mindkét esetben nemzetközi-európai trendekről van szó. Különleges, hogy Magyarországon a mór és a keleti stílus egyúttal összefüggött a nemzeti stílus, illetve az eredettudat kérdésével. A romantika legnagyobb mestere és a pesti Vigadó tervezője, Feszli Frigyes ilyen tekintetben írásban nem nyilvánult meg; a magyar szecesszió legnagyobb alakja és az Iparművészeti Múzeum alkotója, Lechner Ödön viszont annál inkább. A közép-európai térségben még a zsinagógaépítészetben kapott a mór, illetve orientális stílus fontos szerepet, melynek Magyarországon jelentős emlékei őrződtek meg.

Sisa József az MTA doktora, az MTA BTK Művészettörténeti Intézet igazgatója, a Pécsi Tudományegyetem egyetemi tanára. Kutatási területe a XIX. század építésze és a kertművészet. Legutóbbi jelentősebb munkája a XIX. századi magyar építészetet és iparművészetet bemutató akadémiai kézikönyv, megjelent 2013-ban, amelynek szerkesztője és fő szerzője volt.

15.00–15.30: hozzászólások és kávészünet

2. ülés: Az európai muszlimok ma

Elnök: Frank Tibor (ELTE BTK, az MTA levelező tagja)

15:30–15:50: *A centrumból a perifériára – a balkáni muszlimok földrajzi helyzete* – Bottlik Zsolt (ELTE TTK)

A nyugat-európai közvélemény figyele immáron több évtizede fordult a kontinensen élő több millió muszlim lakosra. A vendégmunkásként és az egykori gyarmati területekről (Maghreb-országok, Pakisztán) letelepedett muszlim lakosság másod-harmadgenerációinak társadalomba való integrálása az elmúlt évtizedekben sem volt problémamentes. Velük ellentétben a többségben szunnita, autochtonnak számító muszlim lakos megjelenése és letelepedése korábbi történelmi időszakra nyúlik vissza Kelet-Európában és a balkáni országokban. A számarányuknál fogva jelentősebb balkáni muszlimok településterülete csak helyenként mutatja a tömbösödés jeleit, és nem mondhatjuk egy városra sem, hogy központjukként funkcionálna. Jelenlétük és az iszlám kultúra elterjedése, valamint meggyökeresedése az előretörő Oszmán Birodalom XV. századi balkáni expanziójával van összefüggésben.

Az előadás kontextusa etnikai földrajzi jellegű, nem történészi nézőpontból, hanem inkább több földrajzi dimenzióba helyezi el a balkáni muszlim társadalmat. Ennek egyik eleme, hogy a Balkánnak mint társadalomföldrajzi egységnek milyen a viszonya Európához és az iszlám világához. Az előadás egy másik vizsgált kérdése, hogy az oszmán időszakban hogyan történik térfoglalásuk a



EÖTVÖS LORÁND TUDOMÁNYEGYETEM
BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KAR,
VALLÁSTUDOMÁNYI KÖZPONT
IGAZGATÓ: DR. DÉRI BALÁZS EGYETEMI TANÁR

H-1088 Budapest, Múzeum krt.4/F.
TEL: 485 5280, 411-6500/5417
FAX: 411-6500/5418 imél: deri.balazs@btk.elte.hu

földrajzi és társadalmi centrumban. A XX. századi folyamatok e helyzetet alapvetően változtatják meg, ami leginkább közösségeik társadalmi és térbeli perifériára kerülésüket jelenti. E folyamatot a muszlimok jelenlegi etnikai-földrajzi helyzetének összefoglalásával mutatjuk be.

Bottlik Zsolt végzettsége földrajztanár. Néhány év középiskolai tanítás után került kutatói, ill. egyetemi oktatói pályára; a MTA Földrajztudományi Kutatóintézetének fiatal kutatója, ill. tudományos munkatársa, majd az ELTE TTK Földrajz-, Földtudományi Intézetének adjunktusa, 2014-től tanszékvezető egyetemi docens. Kutatási területe az etnikai földrajz, ill. Kelet- és Délkelet-Európa regionális földrajza, különös tekintettel a regionális különbségek társadalmi hátterére.

15.50–16.10: *Az iszlamofóbia mintázatai Európában. Egy komparatív empirikus elemzés* – Csepeli György (ELTE TáTk), Örkény Antal (ELTE TáTk)

Az iszlám és annak hívei egyre növekvő aggodalommal töltik el az európai polgárokat, amit csak erősített az elmúlt év gyors ütemű bevándorlása és menekülthulláma a muszlim országokból. Európa nem muzulmán polgárait egyre erősebb félelem és a szorongás hatja át az iszlám országaiból érkezőkkel szemben, féltve az alapvető európai értékeket, az európai szabadságjogokat, a nyitottságot és toleranciát, mindezt összekapcsolva a terrorizmus veszélyével. Ezért is különösen érdekes az a kutatás, amely 2008-ban hét európai országban (Nagy-Britannia, Németország, Franciaország, Hollandia, Portugália, Magyarország és Lengyelország) az anti-muzulmán attitűdök hátterét vizsgálta. A felmérést reprezentatív mintákon történt az egyes országokban, és a Bielefeldi Egyetem Interdiszciplináris Konfliktuskutató Központja koordinálta. A kutatás célja az volt, hogy felfedje a szociológiai és szociálpszichológiai meghatározói az anti-muzulmán attitűdöknek, és tesztelje a csoportokkal szembeni elutasítás szindrómáját (GFE), amely magában foglalja az idegengyűlöletet, az antiszemitizmust, a homofóbiát, a szexizmust, fogyatékkal élők elutasítását, a hajléktalanokkal szembeni hátrányos megkülönböztetést, valamint az iszlamofóbiát. Az anti-muzulmán attitűdök hátterében egy olyan ideológia állhat, mely a csoportok közötti egyenlőtlenség elfogadását hirdeti, és amely a kulturális fölény eszméjén alapszik. E hipotéziseket kívánjuk tesztelni többváltozós statisztikai elemzések segítségével. A nemzetközi kutatás lehetőséget kínál az országok közötti különbségek feltárására is. Ehhez segítségül hívjuk Szűcs Jenő klasszikus elméletét Európa három történelmi régiójáról, továbbá a morális pánik okozta tömeghisztéria jelenségét. Elemzésünk szerint az iszlamofóbia napjainkban megfigyelhető hulláma nem előzmény nélkül való, s mélyen beágyazott a csoportokkal szembeni elutasítás kollektív európai gyökereibe.

Csepeli György életrajza angolul. Born in 1946, professor of social psychology, head of the Interdisciplinary Social Research Doctoral Program at the Faculty of Social Sciences of the Eötvös Loránd University, Budapest. He has been visiting professor at various American universities. Recently he has been at Montclair State University. His research areas cover the social psychology of intergroup relations including national identity in a comparative perspective, anti-Semitism, anti-Gypsy feelings. His interest has recently turned toward the field of social psychological problems of the information society.



EÖTVÖS LORÁND TUDOMÁNYEGYETEM
BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KAR,
VALLÁSTUDOMÁNYI KÖZPONT
IGAZGATÓ: DR. DÉRI BALÁZS EGYETEMI TANÁR

H-1088 Budapest, Múzeum krt.4/F.
TEL: 485 5280, 411-6500/5417
FAX: 411-6500/5418 imél: deri.balazs@btk.elte.hu

16:10–16:30: *A magyarországi muszlimok száz éve; muszlimok a mai Magyarországon* – Abdul-Fattah Munif
(a Magyarországi Muszlimok Egyháza)

Az iszlám Magyarországi történetének utóbbi száz éve számos érdekes eseményt, fordulatot és szervezeti formálódást hozott. Az iszlám 1916-ban történt elismerése megelőzte a magyar többségi társadalom gondolkodásának nyitottságát és a magyar jogszabályok rugalmasságát eredményező, vallásszabadságot hirdető európai nemzetközi egyezmények, valamint a II. vatikáni zsinat nem keresztény vallások felé nyitó nyilatkozata születését, bár annak létrejöttét nem a vallásszabadság iránti állami elkötelezettség vagy az iszlám vallás iránti szimpátia, esetleg a magyar közéletben többé-kevésbé fellelhető turkofília, hanem az első világháború idején az ország érdekeit szolgáló stratégiai döntések szükségszerűsége hívta életre.

Ugyanakkor a magyarországi muszlimok az iszlám törvényi elismerése folytán kedvezőbb helyzetbe kerültek, mint azelőtt, hiszen a muszlimok egyéni és közösségi vallásgyakorlása elfogadottá vált, a magyar hadseregben szolgáló muszlimok pedig táborigádákat kaptak. A háború után Bosznia-Hercegovina elszakadt az országtól, azonban a hazai muszlimok rövidesen félhivatalos szervezetekbe tömörülhettek. Az ideálisnak mondható helyzetnek a második világháború és annak politikai következményei vettek véget. A néhány száz tehető muszlimot kitevő hazai közösség a háború utáni kommunista hatalomátvétellel fel lett számolva. Az 1989-es rendszerváltásig a muszlimoknak nem volt lehetőségük a közösségi vallásgyakorlásra, sőt az iszlám egyéni gyakorlására is csupán a diplomáciai képviselők tagjainak és a külföldi diákoknak volt lehetősége. A magyar állampolgárok vallásgyakorlása ideológiai okok miatt rendszerellenesnek minősült.

A rendszerváltást közvetlenül megelőző években, 1987 és 1988 között, amikor már jelentősen csökkent a kommunizmus szorítása, a magyar állam hozzájárult egy muszlim diákegyesület bejegyzéséhez, majd politikailag és gazdaságilag is érdekeltté vált egy muszlim felekezeti szervezet létrehozásában. Az évek során egy tucat muszlim szervezet jött létre, amelyek a hazai muszlimok vallásgyakorlását voltak hivatottak támogatni. Ezen szervezetek egy jelentős része idővel megszűnt működni. A legújabb egyházügyi törvény 2012-től két egyházi státuszú vallásközösséget ismert el, a Magyarországi Muszlimok Egyházát és a Magyar Iszlám Közösséget, amelyek mellett több alapítvány és egyesület is segíti a muszlimok vallásgyakorlását.

A muszlimok száma 1989-től jelentőse megnőtt, köszönhetően a diákok és bevándorlók szabadabb beutazásának, illetve a családgyegetések és a vegyes házasságok, valamint az áttérések jóvoltából. Jelenleg a magyarországi muszlimok számát 30 ezerre becsülik, társadalmi integrációjukat pedig jelentősen megkönnyíti, hogy a főiskolát és egyetemet végzettek aránya a muszlim közösségekben nagyobb a többségi társadalom diplomásainak arányánál, mivel az alacsonyabb végzettségű, kétkezi munkát végző, vagy menekültstátusszal rendelkező muszlimok idővel a nyugati, úgynevezett jóléti államokba vándorlás mellett döntöttek, és ezáltal megnőtt az értelmiségiek száma, akik az asszimilációs tendenciák ellenére viszonylag nagy számban gyakorolják az iszlámot.



EÖTVÖS LORÁND TUDOMÁNYEGYETEM
BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KAR,
VALLÁSTUDOMÁNYI KÖZPONT
IGAZGATÓ: DR. DÉRI BALÁZS EGYETEMI TANÁR

H-1088 Budapest, Múzeum krt.4/F.
TEL: 485 5280, 411-6500/5417
FAX: 411-6500/5418 imél: deri.balazs@btk.elte.hu

Abdul-Fattah Munif magyar-jemeni származású, arab szakos bölcész, iszlamológus. Doktori értekezését a Korán értelmezéséről írta. Több arab nyelvtudományi és iszlám vallástudományi tanulmány és cikk szerzője. A Magyarországi Muszlimok Egyházának nyelvtanára és előadója.

16.30–17.00: hozzászólások

17.00–17.10: Zárszó, a konferencia berekesztése (Déri Balázs)

18.00: Fogadás és kulturális program (ELTE BTK)

Oszmán zene a hódoltság korából (Canlar együttes)

*

A konferencia tudományos tanácsa

Vásáry István professor emeritus, ELTE BTK Török Filológiai Tanszék, az MTA levelező tagja, Déri Balázs tanszékvezető és központigazgató egyetemi tanár, ELTE BTK Latin Tanszék / Vallástudományi Központ (titkár), Fodor Pál főigazgató (MTA BTK), intézetigazgató (MTA BTK TTI), Hamza Gábor egyetemi tanár, ELTE ÁJK Római Jogi Tanszék, az MTA rendes tagja, Maróth Miklós (Avicenna KKKI, az MTA rendes tagja), Szombathy Zoltán intézetigazgató, tanszékvezető egyetemi docens, ELTE BTK Orientalisztikai Intézet / Sémi Filológiai és Arab Tanszék

Szervező intézmények

ELTE BTK, Vallástudományi Központ, MTA BTK TTI.

Támogató intézmények

EMMI Felsőoktatási Államtitkárság, Magyar Országgyűlés